

روزنامه فرهنگ و هنر

صاحب امتیاز: موسسه فرهنگی هنری صاد
مدیر مسئول و سردبیر: محمدرضا شفیعی
دبیر تحریریه: امیر افشار فتوحی
گرافیک و صفحه آرایی: سعید غفوری

www.rooznamehsaba.com
rooznamehsaba

تهران - خیابان آیت الله مدنی - کوچه خجسته منش - پلاک ۵
تلفن: ۶۰-۷۷۵۸۲۴۲۲ فکس: ۷۷۵۴۸۲۴۴۵
چاپ: موسسه فرهنگی مطبوعاتی ایران
توزیع: نشر گستر امروز

گذری
بر مستندهای
ناصر تقوایی

کوتاه کردن قصه رنج دراز

مانند زندگی در روح بیننده تنیده شده و مخاطب به باور و یقین از این آیین می‌رسد.

همنشینی انسان و نخل

دوربین تقوایی در مستند «نخل» با شکار لحظه‌ها و نزدیک شدن به آدم‌های بومی و ترکیب سنت و مدرن یا بدوی و صنعتی در آمیخته است. در «نخل» می‌توان زندگی و مرگ را دید و این ترکیب زنان و دختران حصیرباف، بچه‌های داخل شط در حین شنا و بازی در مقابل دودکش‌های پالایشگاه تنوع بصری چشمگیر و بدیعی را به محیط لخت و یکنواخت تحمیل می‌کند. روایت زندگی نخل، با روایت زندگی مردم در هم آمیخته است خصوصاً زمانی که راوی از سن و عدد و شیوه باروری و تنوع میوه آن می‌گوید. تقوایی در این اثر دیده‌های خود را با لحظه‌های موثری از زندگی یکی از روستاهای اطراف آبادان در آمیخته است. صلابت و نیروی مردان، صبر و همت زنان و زایش و مرگ آنها در پیوند با مراحل نمو، گرده‌افشانی و بارآوری نخل کاملاً همخوانی دارد. این اثر سرشار از استعاره و تمثیل و به مثابه خواندن رمانی زیبا و البته رنجور از فضای دردآلود کسانی است که به جای نفت سهمشان پیت‌های حلی آب شور است.

در مضرات بی‌سوادی

تقوایی در مستند «نانخوران بی‌سواد» که در سال ۱۳۴۵ برای تلویزیون ملی ایران ساخت، دو مسیر موازی از عریضه نویسانی که خود بی‌سوادند به نمایش می‌گذارد. کسانی که خود با مشکلات دشواری‌های زندگی همراهند و از بی‌سوادی مردم درآمد کسب می‌کنند. این مستند گفت‌وگو محور با عریضه نویسی‌هایی که کنار دادگاه‌ها می‌نشینند و برای مردم عریضه می‌نویسند مصاحبه می‌کند و راوی به شکلی موازی و لابلای گفته‌های آن‌ها جهانی سهل‌گیر و بی‌تفاوت را به تصویر می‌کشد و از مضرات بی‌سواد می‌گوید. بی‌سوادی که به استناد خود فیلم، در صورت نبودش، زندگی سخت عریضه نویسان را از این نیز دشوارتر خواهد شد و به این ترتیب لایه سهل‌گیر، در تضاد با واقعیت سهمگین زندگی خود را نشان می‌دهد.

ناصر تقوایی، کارگردان شناخته شده‌ای در سینمای ایران بود. او یکی از مهم‌ترین فیلمسازان سینمای مستند بود و از او به عنوان بنیانگذار مستندهای دراماتیک یاد می‌شود. شاید در نگاه اول کارگردان چندان پرکاری به نظر نیاید اما کارنامه هنری او با آثار ادبی، عکاسی، فیلم‌های داستانی بلند و کوتاه، فیلم گزارشی و مستند و یک سریال ۱۶ ساعته تلویزیونی چنان پربار است که نشان می‌دهد هیچوقت در کار هنری اش درجا نزده، تکرار نشده و نایستاده است. تقوایی در هر عرصه که ورود کرده کهنه نشده است. در فیلم مستند بسیار حرف برای گفتن داشته اما اگر کار نکرده، به این دلیل بوده که نخواست به هر شرایطی تن دهد تا فیلم‌های بلند و مستندش را بسازد. تقوایی ۱۳ فیلم گزارشی و مستند در کارنامه پربارش دارد و وقتی می‌خواهند از مهم‌ترین و تأثیرگذارترین فیلمسازهای مستند تاریخ ایران نام ببرند، نام او آن بالاها در کنار محمدرضا اصلانی، خسرو سینایی، ابراهیم گلستان، کامران شیردل، همایون امامی و کیانوش عیاری در جمع بهترین‌هاست. بهرام بیضایی گفته «کسانی که علاقه‌مند به تاریخ فرهنگ و هنر ایران هستند، مستندهای ناصر تقوایی را ببینند». همین تعبیر از زبان بیضایی که خود یکی از مفاخر فرهنگی ایران است ارزش مستندهای تقوایی را برای جوانان علاقه‌مند، دوچندان می‌کند. ناصر تقوایی در زمینه مستندسازی جایگاهی بیکه و یگانه دارد. مستندسازی با آثاری چون «فروغ فرخزاد ۱۳ دی ۱۳۱۳ - ۲۴ بهمن ۱۳۴۵»، «باد جن»، «اربعین»، «نخل»، «نانخوران بی‌سواد» و «مشهد اردهال» که در نزد کارشناسان اعتباری هم‌سنگ آثار بلند سینمایی اش دارد. او در سال ۱۳۸۳ مستند «تمرین آخر» را با موضوع عزیه ساخت.

نیره رضایی مطلق
نقد و تحلیل

که به دریا و قایق وصل شده، از صدای نوحه خوان‌ها که به کنار ساحل بندر و عبور از کشتی‌ها و لنج‌ها و رسیدن به یک قایق متوقف منتهی شده، صدای تند سنج و دمام و عبور دوربین از کشتی‌های بندر و دو ماهی که کنار ساحل جان می‌دهند. از نمای نخل‌ها و عبور رهگذران تا زمین کشاورزی و درو کردن گندم که به احاطه شدن مرد نوحه خوان از سوی سینه زن‌ها و نماهایی از پرچم‌ها و علامت‌ها منتهی می‌شود همه سرشار از جزئیاتی شگفت‌انگیز است که این اثر را در میان مستندهای آیینی منحصر به فرد کرده است.

شناخت عمیق از آیین و جغرافیا

تقوایی در ۲۵ سالگی مستند «بادجن» را برای تلویزیون ساخت. این مستند درباره مراسم خاص زار در جنوب ایران است که در آن عده‌ای برای درمان کسانی که دچار بیماری روانی هستند موسیقی‌های مختلفی را با ریتم‌های متنوع می‌نوازند. تقوایی این اثر را در یک جلسه کاملاً واقعی و محرمانه درمان در بندر لنگه به واسطه آشنایی آنان با مادرش فیلمبرداری کرد در حالی که این گروه هیچ غریبه‌ای را درون خود راه نمی‌دادند. اما لحن شاعرانه و پر زار و رمز گفتار متن «بادجن» با صدای نافذ و تأثیرگذار زنده یاد احمد شاملو حال و هوای غریبی دارد و کاملاً در خدمت موضوع محوری فیلم است. شناخت تقوایی از عقاید بومی و آیین منطقه جنوب و تاریخ و جغرافیای منطقه اثری را پدید آورد که

قوم نگاری از مردم جنوب

تقوایی مستند قوم نگارانه «اربعین» را با حضور و صدای افسانه‌ای بخشو سال ۱۳۴۹ در بوشهر ضبط کرد. این کارگردان ابتدا قرار بود اثری درباره «عاشورا» کارگردانی کند، اما شرایط تولید آن به وجود نیامد و با هوشمندی سراغ ایده ساخت فیلمی درباره اربعین رفت. آنچه «اربعین» را ماندگار ساخته است، ظرافت‌های بصری کار و توانایی‌های انکارناپذیر تقوایی در این زمینه است. ریتم و تدوین موزون، که توسط خود او انجام شده مهم‌ترین مشخصه بارز و تعیین کننده اثر است. همراهی صدای سنج و دمام گروه عزادار با نماهای پیوسته از پنجره‌های مشبک رنگی مسجد که با تقطیع نماها خاموش و روشن می‌شوند، جدال نور و ظلمت را نشان می‌دهد. همراهی موسیقی مذهبی بومی با نماهای متوالی پرچم‌ها و پارچه‌های نذری و وقف شده و نوشته‌های مذهبی گلدوزی شده و نماهای بسته پیرزنی که از کوچه‌های تاریک شب می‌روند و از رنج و محنت زینب گریه می‌کنند اثر را کاملاً متمایز می‌کند. حتی جایی که ظهر عاشورا تصویر می‌شود از طریق نقوش روی پرچم وقتی که لنز تلنمای بین عزاداری و صدای «بخشو» می‌گیرد، فضای متفاوتی به بیننده منتقل می‌شود. تقوایی تلاش کرده با نوع نگاه آیینی به مراسم عزاداری در مسجد ده دشتی‌ها و بهبهانی‌ها در این اثر با تدوین هوشمندانه‌اش این نگاه را به کل محیط بوشهر و جنوب ایران تعمیم دهد. مستند اربعین سرشار از نشانه است از نمای سینه‌زن‌ها

کارگردان مهدی شامحمدی تهیه‌کننده عباس ناداران

جهنم

سازمان سینمایی
شهرت‌آورد
پولاد خاچ
محمد رشاد
سید مهدی حسینی
آنتونینو
حسام منظور